

О. М. Олійник

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник сектору міжнародних фінансових досліджень ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", Київ, Україна, професор Тянцзінського інституту іноземних мов (Китай), ooliynyk@yahoo.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5205-1254>

**ПРОЦЕС НАГЛЯДОВОГО РОЗГЛЯДУ ТА ОЦІНКИ ДІЯЛЬНОСТІ
БАНКІВ У ЄС**

Анотація. У статті визначено пріоритети та основні напрями організації банківського нагляду в ЄС. Розкрито передумови формування процесу наглядового розгляду й оцінки (Supervisory Review and Evaluation Process – SREP) та сформульовано його завдання. Наведено методіку здійснення оцінки й моніторингу банківських установ. Встановлено ключові компоненти SREP, надано їх характеристику та вказано порядок застосування. Розглянуто методіку категоризації банківських установ ЄС. Представлено систему оцінки й моніторингу банківських установ із застосуванням SREP. Досліджено практику проведення аналізу бізнес-моделей банківських установ як пріоритетного напрямку здійснення SREP. Визначено повноваження органів банківського нагляду. З'ясовано, що для оцінки діяльності кожного банку розробляється індивідуальна процедура SREP. Обґрунтовано, що стратегія управління ризиками є важливим чинником життєздатності бізнес-моделей банків. Побудовано схему оцінки бізнес-моделей і стратегій банківських установ. Викремлено пріоритети наглядової діяльності ЄЦБ на найближчу перспективу, проблеми банківського нагляду в Україні. Доведено перспективність запровадження SREP у нашій країні та підготовлено відповідні рекомендації.

Ключові слова: оцінка бізнес-моделі, оцінка ризиків, моніторинг ключових індикаторів, оцінка життєздатності банківських установ, оцінка дієвості стратегії, органи нагляду.

Рис. 1. Табл. 2. Літ. 11.

Oleh Oliynyk

Ph. D. (Economics), Senior research fellow, SI "Institute for Economics and Forecasting of National Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv, Ukraine, ooliynyk@yahoo.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5205-1254>

SUPERVISORY REVIEW AND AVALUATION PROCESS

Abstract. The article defines the main priorities and directions of organization of banking supervision in the EU. The preconditions for the Supervisory Review and Evaluation Process (SREP) were reviewed, and SREP tasks were formulated. The methodology for evaluating and monitoring banking institutions is presented. The main components of SREP are determined, their characteristics and procedure are given. The methodology for the categorization of EU banking institutions by size, structure and internal organization of EU banks is considered. The system of assessing and monitoring of banking institutions using SREP is presented. The practice of conducting the analysis of business models of banking institutions as a priority direction of SREP implementation is explored. It has been established that in order to assess the activity of each bank, an individual SREP procedure is developed, which takes into account the bank's specifics of operations, its place in the banking system and other significant factors. It is established that an important part of banking supervision is the consideration of the system of inter-

nal assessment of capital adequacy and the system of internal assessment of liquidity sufficiency, analysis of strategies and financial plans of banking institutions, their influence on the financial condition of banks. It is proved that the ability of the institution to implement risk management strategies is an important factor in the life of the business models of banks. A table for assessing business models and strategies of banking institutions has been generated. The priorities of the supervisory activity of the ECB for the short-term perspective are defined. The process of banking supervision in Ukraine at the present stage is analyzed. The promise of SREP introduction in Ukraine is proven. Conclusions are made regarding the main priorities and directions of the SREP, as well as recommendations for Ukraine.

Keywords: assessment of business model, risk assessment, monitoring key indicators, assessment of viability of banking institutions, assessment of the effectiveness of strategy, supervisors.

JEL classification: G18, G28.

О. Н. Олейник

кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, старший научный сотрудник сектора международных финансовых исследований ГУ "Институт экономики и прогнозирования НАН Украины", Киев, Украина, профессор Тяньцзинского института иностранных языков (Китай)

**ПРОЦЕСС НАДЗОРНОГО РАССМОТРЕНИЯ И ОЦЕНКИ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БАНКОВ В ЕС**

Аннотация. В статье определены приоритеты и основные направления организации банковского надзора в ЕС. Раскрыты предпосылки формирования процесса надзорного рассмотрения и оценки (Supervisory Review and Evaluation Process – SREP) и сформулированы его задачи. Приведена методика осуществления оценки и мониторинга банковских учреждений. Установлены ключевые компоненты SREP, дана их характеристика и указан порядок применения. Рассмотрена методика категоризации банковских учреждений ЕС. Представлена система оценки и мониторинга банковских учреждений с применением SREP. Исследована практика проведения анализа бизнес-моделей банковских учреждений как приоритетного направления осуществления SREP. Определены полномочия органов банковского надзора. Выяснено, что для оценки деятельности каждого банка разрабатывается индивидуальная процедура SREP. Обосновано, что стратегия управления рисками является важным фактором жизнеспособности бизнес-моделей банков. Построена схема оценки бизнес-моделей и стратегий банковских учреждений. Выделены приоритеты надзорной деятельности ЕЦБ на ближайшую перспективу, проблемы банковского надзора в Украине. Доказана перспективность введения SREP в нашей стране и подготовлены соответствующие рекомендации.

Ключевые слова: оценка бизнес-модели, оценка рисков, мониторинг ключевых индикаторов, оценка жизнеспособности банковских учреждений, оценка ответственности стратегии, органы надзора.

З 2009 р. у ЄС триває конвергенція практики нагляду за діяльністю банків. Відбувається формування єдиної філософії та комплексу пріоритетів у системі банківського нагляду. Лейтмотивом цієї діяльності стало відновлення й підтримання стабільної та надійної фінансової системи ЄС, що, у свою чергу, є обов'язковою умовою збереження довіри й узгодженості на внутрішньому ринку.

Відсутність єдиних стандартів, принципів, інструментів здійснення банківського нагляду негативно позначалася також на функціонуванні банківського сектору ЄС і його фінансовому ринку. Відмінність практики банківського нагляду на національних рівнях країн ЄС призводила до структурних дисбалансів банківської системи ЄС, утворення різних цін на фінансові ресурси та, зрештою, до так званого наглядового арбітражу. Як наслідок, банківський капітал мігрував із країн, де жорсткіші вимоги до банківського нагляду, в країни з ліберальнішими стандартами. Крім того, не було загальноєвропейських органів банківського нагляду. Тому пріоритетними напрямками формування нової системи банківського нагляду ЄС є: створення сучасної архітектури, уніфікація законодавства та конвергенція системи нагляду [1, с. 25], а його метою – відновлення довіри до європейського банківського сектору й підвищення стійкості банків [2, с. 91].

Формування нової системи банківського нагляду в ЄС входить до кола наукових інтересів українських учених, таких як О. Г. Білорус, М. П. Гойванюк, В. В. Козюк, Л. В. Конопатська, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова, Є. А. Самійленко [2–6]. У працях зазначених авторів акцент зроблено на теоретичних засадах створення системи такого нагляду в ЄС, розкритті його структури, функціональних обов'язків і повноважень профільних установ. Водночас дослідженню практичних інструментів банківського нагляду ЄС приділяється недостатня увага.

Метою статті є розкриття сутності сучасних методів та інструментів банківського нагляду ЄС на прикладі процесу наглядового розгляду й оцінки (Supervisory Review and Evaluation Process – SREP).

Протягом 2009–2014 рр. у ЄС відбувалось інституційне формування нової системи банківського нагляду. Так, у 2010 р. засновано Європейський банківський орган (ЄБО), у 2014 р. запущено Єдиний наглядовий механізм. Окрім того, за вказаний період прийнято низку важливих профільних нормативно-правових актів. За словами О. Г. Білоруса, ЄБО функціонує як мережа органів ЄС та країн-членів, що забезпечують стабільність фінансової системи, прозорість ринків і фінансових продуктів, а також захист вкладників та інвесторів. ЄБО покликаний розробляти спільні регуляторні й наглядові стандарти, стимулювати та полегшувати процеси делегування завдань і відповідальності між компетентними органами [3, с. 395, 396].

Починаючи з 2015 р., активно запроваджуються єдині інструменти банківського нагляду, зокрема SREP [7, с. 49]. Він дає можливість оцінити результати річної роботи наглядових органів та перевірити виконання банками резолюцій цих органів, у т. ч. дотримання ними вимог щодо капіталу й управління ризиками. За результатами SREP приймається рішення, де окреслюються виявлені проблеми установи та конкретні цілі для їх розв'язання. При цьому ЄЦБ до всіх банків застосовує однакові стандарти. SREP включає гармонізований набір заходів для аналізу профілю ризиків банку з урахуванням основних показників, таких як бізнес-модель, загальне управління й управління ризиками, капітал і ліквідність [8, с. 2].

Оцінюючи бізнес-модель, наглядові органи визначають стійкість банку за кількістю напрямів, охоплених його діяльністю. Наприклад, банк, орієнтований виключно на суднобудівну галузь, буде дуже вразливим до уповільнення світової торгівлі або занадто щедрого кредитування суднобудівників, тому потребує управління цим ризиком.

Досліджуючи стан загального управління та управління ризиками, наглядові органи вивчають організаційну структуру банку, перевіряють відповідні органи й систему управління ризиками. Стосовно капіталу вони визначають достатність безпечних резервів для компенсації втрат унаслідок кібератак на ІТ-систему банку, різкого падіння цін на нафту чи невчасної виплати за кредитами, а щодо ліквідності – здатність банку покривати непередбачені грошові вимоги, наприклад під час економічної нестабільності, коли вкладники можуть вивести набагато більше грошей, ніж зазвичай.

Розробленням методології SREP займається Спільна наглядова команда (Joint Supervisory Team – JST). Вона визначає процедуру проведення SREP окремо для кожного банку. Останній отримує листа із завданнями, які він повинен виконати протягом року. Це рішення SREP адаптоване до індивідуального профілю певного банку. Взагалі кожна така установа повинна дотримуватися юридичних вимог, котрі встановлюють мінімальний розмір капіталу для неї, тобто вимог до капіталу першого рівня. За результатами перевірки структури управління банком наглядові органи можуть висунути вимоги до капіталу другого рівня (приміром, залучення додаткового капіталу). Індивідуальні SREP є частиною загальної наглядової практики банків, а також процесу планування моніторингу їхньої роботи, дають змогу здійснювати постійний, ретельний нагляд та безпосередньо впливають на частоту й глибину безвиїзних і виїзних перевірок.

Дотримуючись загальної методології, наглядові органи ЄС враховують специфіку діяльності окремих банків, встановлюючи масштабність, інтенсивність і періодичність індивідуального розгляду для кожного з них. Спільна наглядова команда, до якої входять і спостерігачі від ЄЦБ, зважає на потенційний вплив банку на фінансову систему, його ризиковість та статус (материнська компанія, дочірня структура чи незалежна установа). За результатами консультацій із національними банківськими регуляторами ЄЦБ за власною ініціативою може відкликати дозвіл фінансово-кредитної організації на провадження банківської діяльності, якщо така можливість передбачена нормами права ЄС. Однак у цьому разі ЄЦБ має надати достатньо часу на необхідні заходи із фінансового оздоровлення проблемних суб'єктів господарювання [6, с. 92].

Концепція SREP була вперше представлена Базельським комітетом з банківського нагляду в 2004 р. у документі “Міжнародна конвергенція вимірювання капіталу і стандартів капіталу: нові підходи”, відомому як Базель II. Оновлені правила SREP, запроваджені в ЄС у 2006 р., і до сьогодні застосовувалися різними наглядовими й контролюючими органами.

Європейський центральний банк розробив першу модель SREP на початку 2015 р. Вона ґрунтувалася на національних підходах та була доповнена результатами перевірки стану банків у 2014 р., так званої всеосяжної оцінки. Другу модель SREP завершено наприкінці 2015 р. Вона вже базувалася на загальному підході, застосованому до євросони, що було важливим кроком на шляху досягнення рівних умов для всіх європейських банків.

Запровадження SREP безпосередньо пов'язане з домовленостями в рамках Базельських угод. Зокрема, одним із основних положень Базеля II є Опора II "Перевірки з боку органів банківського нагляду", котрі включають оцінку ризиків та формування підвищених резервів для окремих банків, інтенсивний і постійний контакт із банками, дискреційні елементи нагляду. В цьому контексті Опора II містить два компоненти: 1) запровадження банками ефективних і повних стратегій та процесів із метою оцінки й підтримки на постійній основі обсягу, видів і розподілу внутрішнього капіталу відповідно до профілю ризиків, а також надійне управління та внутрішній контроль; 2) введення SREP.

Головним завданням SREP є забезпечення банків адекватними стратегіями, процесами й механізмами, а також достатніми капіталом і ліквідністю для належного управління та покриття ризиків, включаючи ті, що виявляються через стрес-тестування, та загрози фінансовій системі.

Базельські угоди висувають такі вимоги до структури SREP:

1. Категоризація установи та її періодичний огляд.
2. Моніторинг ключових показників.
3. Аналіз бізнес-моделей.
4. Оцінка внутрішнього управління.
5. Оцінка ризиків для капіталу.
6. Оцінка ризиків ліквідності й фінансування.
7. Оцінка адекватності власних коштів установи.
8. Оцінка адекватності ресурсів ліквідності установи.
9. Загальна оцінка SREP.
10. Наглядові заходи.

Для регулярного застосування SREP потрібно використовувати фінансові й нефінансові індикатори. Це дасть змогу компетентним органам контролювати зміни у фінансових умовах та профілі ризиків установи. За потреби аналізу нової, позапланової матеріальної інформації оцінку елементів SREP необхідно оновлювати.

Не порушуючи відповідальності органу управління установи за організацію й ведення своєї діяльності, основним завданням органів нагляду при аналізі бізнес-моделі є оцінка її життєздатності та стабільності стратегічних планів. Окрім того, такий аналіз має допомогти виявити найбільші ризики, що не можна зробити за допомогою інших елементів SREP. Компетентні органи повинні оцінювати ризик дієвості інституції, який впливає з його бізнес-моделі і стратегії, не задля запровадження наглядового рейтингу таких моделей, а з метою, по-перше, забезпечення відповідності внутрішнього

управління, включаючи функцію внутрішнього аудиту й контроль діяльності установи, профілю ризику, бізнес-моделі, розміру та структури установи; по-друге, визначення міри дотримання установою вимог і стандартів ефективного механізму внутрішнього управління та контролю ризиків.

Під час оцінки внутрішнього управління й інституційного контролю наглядові органи переглядають систему внутрішньої оцінки достатності капіталу (internal capital adequacy assessment process – ICAAP) та систему внутрішньої оцінки достатності ліквідності (internal liquidity adequacy assessment process – ILAAP), а також здатність установи впроваджувати стратегії управління ризиками, які узгоджуються зі ступенем ризику й планами забезпечення капіталом і ліквідністю. При цьому проводиться оцінка власної адекватності та розподілу внутрішнього капіталу установи, надійності внутрішніх висновків для підтримки нагляду за визначенням достатності капіталу й ліквідності, а також ризику життєздатності установи, що впливає з виявлених недоліків щодо механізмів управління та контролю [9, с. 47].

Основна увага при оцінюванні ризиків для капіталу, ліквідності й фінансування приділяється матеріальним ризикам, наявним або потенційним. Зазначене стосується як ризиків, так і якості управління та контролю, котрі здійснюються для пом'якшення їх наслідків. Наглядові органи повинні з'ясувати ступінь потенційного пруденційного впливу на установу, спричиненого ризиками.

В частині адекватності власних коштів компетентні органи визначають обсяг і склад додаткових власних коштів, необхідних для покриття ризиків, а також здатність установи задовольнити потреби в таких коштах протягом економічного циклу. Крім додаткових вимог до власних коштів, наглядові органи з урахуванням їх обсягу та складу оцінюють життєздатність установи. Керівні принципи встановлюють вимоги щодо мінімального обсягу таких коштів, необхідного для покриття певних ризиків. Проте компетентним органам дозволяється застосовувати жорсткіші вимоги, якщо вони вважають їх за доцільне, водночас вони не можуть їх пом'якшувати.

Оцінюючи адекватність власних коштів, наглядові органи визначають, чи забезпечує ліквідність установи належне покриття ризиків ліквідності й фінансування, а також чи потрібно застосовувати спеціальні вимоги щодо ліквідності, щоб знизити ці ризики. До того ж вони повинні зробити висновок про життєздатність установи, що впливає з позиції ліквідності та профілю фінансування.

Після цього наглядові органи повинні скласти комплексне, цілісне бачення про профіль ризику й життєздатності установи – загальну оцінку SREP – та викласти цю точку зору у відповідному висновку, котрий має містити вичерпну інформацію про результати роботи протягом попередніх 12 місяців, а також про всі інші події, що вплинули на позицію компетентного органу стосовно ризиків і життєздатності установи. Саме на загальній оцінці SREP повинні базуватися будь-які заходи, спрямовані на розв'язання проблем цієї установи.

Для оцінювання відповідних елементів SREP наглядові органи за кожним із них застосовують таблицю балів від одного (відсутність видимого ризику) до чотирьох (високий ризик). На підставі таких таблиць формуються “наглядовий погляд” і відповідний висновок. Це не означає, що наглядові органи автоматично застосовують таблицю оцінок елементів SREP: окрім базової, вони можуть використовувати інші методики, котрі на їхню думку, допомагають здійснити точнішу оцінку (рисунок) [10].

За розміром, структурою й внутрішньою організацією всі банківські установи ЄС поділено на чотири категорії. Категоризація банківських установ повинна відображати оцінку системного ризику, який банки створюють для фінансової системи, та має використовуватися наглядовими органами в ролі підґрунтя принципу пропорційності.

Наглядові органи повинні постійно характеризувати ризики, на котрі наражаються установи, шляхом моніторингу індикаторів, оцінювання бізнес-моделей, внутрішнього управління та загального інституційного контролю, ризиків капіталу, ліквідності й фінансування.

Оцінка SREP проводиться залежно від категорії установи. При цьому органи нагляду дотримуються принципу пропорційності: чим важливішою є банківська установа, тим частіше вона перевіряється. Якщо після моніторингу ключових індикаторів або огляду окремих елементів SREP виявлено

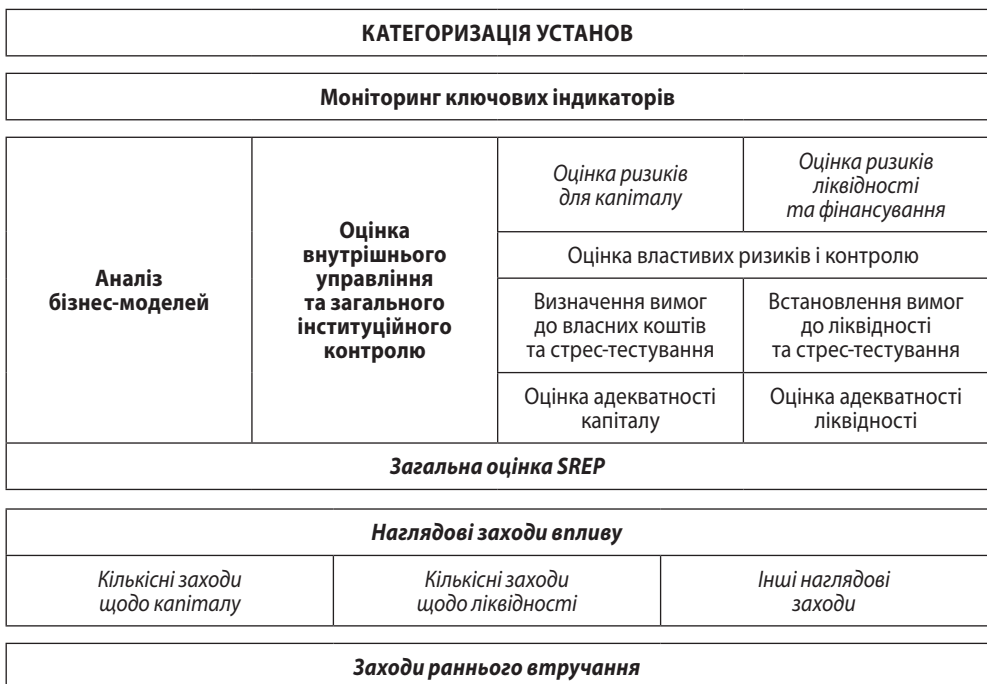

Рисунок. Загальна схема SREP

Джерело: Guidelines on common procedures and methodologies for the supervisory review and evaluation process (SREP). EBA/GL/2014/13, 19 December 2014.

Таблиця 1. Система оцінки та моніторингу банківських установ

Категорія	Моніторинг ключових індикаторів	Періодичність оцінки	Висновки загальної оцінки SREP	Порядок взаємодії
1	Щокварталу	Щороку	Щороку	Постійна взаємодія з органом управління банку та вищим керівництвом; взаємодія з банком для оцінки кожного елементу SPER
2		Раз на два роки		
3		Раз на три роки		Взаємодія з органом управління банку та вищим керівництвом на основі оцінки ризику; взаємодія з установою для оцінки елементів складових ризику
4				Взаємодія з органом управління установи та вищим керівництвом принаймні раз на три роки

Джерело: Guidelines on common procedures and methodologies for the supervisory review and evaluation process (SREP). EBA/GL/2014/13, 19 December 2014.

певні загрози, що вимагають негайного реагування, наглядові органи мають право не чекати повного завершення SREP, а одразу вживати необхідних заходів, щоб запобігти поширенню загрози (табл. 1).

Моніторинг ключових індикаторів

Наглядові органи повинні регулярно проводити моніторинг ключових фінансових і нефінансових індикаторів, щоб спостерігати за змінами фінансових умов і профілю ризиків установи та визначити потребу в оновленнях для оцінки елементів SREP із урахуванням свіжої інформації, отриманої поза плановою наглядовою діяльністю. В разі помітної зміни профілю ризику установи або будь-яких аномалій у показниках, ці органи мають з'ясувати причини та переглянути оцінку відповідного елементу SREP.

Залежно від специфіки установи чи ситуації моніторинг може здійснюватися частіше на підставі базових, наприклад ринкових, даних. Потрібно створити системи і схеми моніторингу, що дають змогу ідентифікувати істотні зміни й аномальні значення показників, а також встановити, де це необхідно, порогові величини. Наглядові органи повинні адаптувати набір показників та їхні порогові значення до особливостей окремих банків чи груп банківських установ, що мають аналогічні характеристики. Рамки індикаторів, шаблони моніторингу та порогові значення мають відображати величину, складність, бізнес-модель і профіль ризику установи та охоплювати географію, сектори й ринки, де вона діє.

Наглядові органи повинні визначити показники, які потребують постійного відстеження, насамперед із регулярної звітності й із загальних стандартів звітності. У певних випадках інформаційні панелі або індикатори, що контролюються ЄБО, можуть бути використані як джерело інформації, котра підлягає моніторингу. Структура встановлених показників і результати моніторингу ключових параметрів також повинні слугувати джерелом інформації для оцінки ризиків для капіталу, ліквідності та фінансування за відповідними елементами SREP.

Для моніторингу повинні використовуватися принаймні фінансові індикатори й показники ризику, що стосуються кожної його категорії, передбачені інструкціями; всі параметри для розрахунку мінімальних пруденційних вимог до капіталу (коефіцієнт покриття ліквідності, чистий стабільний коефіцієнт фінансування та ін.); мінімальні вимоги до власних і взятих на себе зобов'язань; відповідні ринкові показники (зокрема, ціна на акції, кредитні дефолтні свопи); індикатори відновлення, що застосовуються у власних планах відновлення установи. Наглядові органи повинні супроводжувати індивідуальні індикатори з відповідними макроекономічними показниками, де це можливо, в географічних регіонах, секторах і на ринках, де діє установа.

У разі виявлення істотних змін чи аномалій у показниках, особливо в результаті діяльності груп установ, наглядові органи повинні, зокрема, визначити причину та ступінь потенційного пруденційного впливу на установу; задокументувати причину й висновок; за потреби переглянути оцінку ризику та SREP у світлі будь-яких нових обставин. Окрім того, вони мають розглянути доцільність доповнення регулярного моніторингу основних фінансових і нефінансових показників оглядом незалежних досліджень та аналізом ринку, де це доступно, що може бути джерелом альтернативних точок зору.

Аналіз бізнес-моделі

Оцінка бізнес-моделі банку має застосовуватися на тому самому рівні, що й загальна оцінка SREP, однак можливе її використання також на рівні окремого бізнесу чи товару або тематично. Результати аналізу бізнес-моделі повинні слугувати для підтримки оцінки решти елементів SREP. Наглядові органи можуть оцінювати конкретні її аспекти, зокрема проводити кількісний аналіз у контексті характеристики інших елементів SREP (наприклад, розуміння структури фінансування допоможе оцінити ліквідність), а також використовувати аналіз бізнес-моделі для ідентифікації основних вразливостей установи, котрі, найімовірніше, чинитимуть істотний негативний вплив на її функціонування.

Аналіз бізнес-моделей складається з таких етапів:

- 1) попередня оцінка;
- 2) визначення сфер фокусування;
- 3) оцінка бізнес-середовища;
- 4) кількісний аналіз поточної бізнес-моделі;
- 5) якісний аналіз поточної бізнес-моделі;
- 6) аналіз перспективної стратегії та фінансових планів (включаючи заплановані зміни в бізнес-моделі);
- 7) оцінка дієвості;
- 8) оцінка стійкості стратегії;
- 9) виявлення ключових вразливостей, у т. ч. потенційних, чинної моделі та стратегії;
- 10) підбиття підсумків і підрахунок оціночних балів.

Для проведення аналізу бізнес-моделі компетентні органи повинні використовувати принаймні такі джерела кількісної та якісної інформації, як: стратегічні плани установи з даними за поточний рік і майбутніх прогнозів та основні економічні припущення; фінансова звітність (наприклад, звіт про прибутки та збитки, розкриття інформації про баланс); регулярна звітність (загальна (Common Reporting Framework – COREP) і фінансова (Financial Reporting – FINREP) звітність) та реєстр кредитів, де це можливо; внутрішня звітність (інформація про управління, планування капіталу, звіти про ліквідність, про внутрішні ризики); плани відновлення й розв'язання проблем; сторонні звіти (зокрема аудиторські, кредитних аналітиків і аналітиків із цінних паперів); інші відповідні дослідження чи огляди (приміром, МВФ, макроуправлінських органів та установ, європейських інституцій).

Кількісний аналіз

Щоб оцінити фінансові показники та ступінь ризиковості діяльності банківської установи, наглядові органи повинні проаналізувати кількісні характеристики її бізнес-моделі, а саме:

- прибутки і збитки, включаючи тенденції: оцінюється рентабельність установи, розподіл потоків доходів, витрат, резерви на знецінення та основні показники (наприклад, чиста процентна маржа, вартість/прибуток, знецінення кредитів). Слід розглянути динаміку цих показників протягом останніх років та визначити головні тенденції;

- баланс із урахуванням тенденцій: оцінюється вартість активів і зобов'язань, структура фінансування, зміна власного капіталу, коштів та ключових показників (таких як рентабельність власного капіталу, основний капітал першого рівня, дефіцит фінансування). Варто розглянути динаміку цих показників упродовж останніх років та визначити головні тренди;

- ступінь концентрації активів, включаючи тенденції: оцінюється концентрація видів активів, тенденції їх формування протягом останніх трьох років у розрізі секторів і географічного розподілу;

- апетит до ризику: оцінюються формальні ліміти, встановлені банком за типом ризику (кредитний ризик, ризик фінансування тощо), та їх дотримання з метою визначення ризиків, котрі установа бажає взяти на себе для управління своїми фінансовими показниками.

Якісний аналіз

Для оцінки ефективності бізнес-моделі банку та виявлення основних залежностей потрібно провести аналіз її якісних характеристик, таких як:

- ключові зовнішні залежності: визначаються основні екзогенні чинники успіху бізнес-моделі, до котрих можуть належати сторонні провайдери, посередники й певні регуляторні рушії;

- ключові внутрішні залежності: окреслюються головні ендогенні фактори успіху бізнес-моделі, зокрема якість ІТ-платформ, оперативний і ресурсний потенціали;

– франшиза: визначається міцність взаємовідносин із клієнтами, постачальниками та партнерами, що може включати залежність установи від її репутації, ефективність філій, лояльність клієнтів і результативність партнерських відносин;

– сфери конкурентної переваги: окреслюються напрями, за котрими установа має переваги над своїми конкурентами; вони можуть включати будь-який із зазначених, наприклад, якість інформаційних платформ установи, або інші чинники, як-от глобальна мережа установи, масштаб її бізнесу чи пропозиція продукту.

Аналіз стратегії та фінансових планів

Для оцінки припущень, достовірності й ризиковості бізнес-стратегії установи необхідний кількісний і якісний аналіз її фінансових прогнозів та стратегічного плану, що має охоплювати:

– загальну стратегію: розглядаються основні кількісні та якісні цілі управління;

– прогнозовані фінансові показники: характеризуються прогнозовані фінансові показники, включаючи ті самі або аналогічні тим, які використовуються в кількісному аналізі бізнес-моделі;

– драйвери успіху стратегії й фінансового плану: визначаються основні зміни, запропоновані для бізнес-моделі в контексті досягнення цілей;

– припущення: оцінюються достовірність і узгодженість припущень, зроблених установою, котра керує своєю стратегією та прогнозом; можуть включати припущення в таких сферах, як макроекономічні показники, динаміка ринку, обсяг і зростання маржі в основних продуктах, сегментах та географічних регіонах;

– можливості виконання: визначаються можливості банку з дотримання стратегії, з огляду на досвід керівництва, реалізації попередніх стратегій і прогнозів, а також складність та амбіції прийнятої стратегії порівняно з чинною бізнес-моделлю.

Компетентні органи можуть здійснювати таку оцінку одночасно з кількісним і якісним аналізом, зокрема прогнозованих фінансових показників та факторів успіху стратегії.

Оцінка життєздатності бізнес-моделі

Після зазначених кроків наглядові органи повинні формувати або оновлювати свою точку зору щодо життєздатності бізнес-моделі установи на основі її спроможності генерувати прийнятну дохідність протягом наступних 12 місяців із урахуванням її кількісних показників, ключових факторів успіху, залежностей і ділового середовища. Прийнятність дохідності слід оцінювати за такими критеріями: рентабельність капіталу відносно вартості власного капіталу або еквівалентні показники; структура фінансування; апетит до ризику.

Крім того, ці органи мають скласти власну думку щодо стійкості стратегії розвитку банку, виходячи з його здатності генерувати прийнятну дохід-

ність, як зазначено вище, протягом щонайменше трирічного періоду на базі своїх стратегічних планів і фінансових прогнозів та наглядової оцінки ділового середовища. Зокрема, вони повинні оцінювати стійкість стратегії установи з урахуванням достовірності припущень і прогнозованої фінансової продуктивності порівняно з наглядовою точкою зору щодо поточного й майбутнього бізнес-середовища; впливу на прогнозовані фінансові результати спостереження за діловим середовищем (де він відрізняється від припущень установи); ступеня ризику стратегії (тобто її складності і амбіції порівняно з чинною бізнес-моделлю) та ймовірності успіху на основі здатності дотримання банком (вимірюється його успіхом у виконанні попередніх, аналогічних стратегій або ефективністю стратегічного плану).

Після аналізу бізнес-моделі наглядові органи мають визначити основні ризики, на які наражаються або наражатимуться підприємницькі моделі та стратегії банку внаслідок незадовільних очікуваних фінансових показників; покладання на нереальну стратегію; надмірної концентрації чи волатильності (наприклад, надходжень); прийняття завеликого ризику; наявності проблем зі структурою фінансування; серйозних зовнішніх негараздів (зокрема, регуляторних загроз, таких як зобов'язання щодо поділу діяльності бізнес-підрозділів). У результаті наглядові органи повинні дійти висновку щодо життєздатності бізнес-моделі установи та стійкого розвитку її стратегії, а також визначитись із заходами для розв'язання проблем.

Підбиття підсумків і підрахунок балів

На підставі цієї оцінки наглядові органи мають сформулювати загальну точку зору на життєздатність бізнес-моделі банку, стійкість його стратегії й потенційні ризики та відобразити її в резюме, що супроводжується оцінкою на основі зазначених міркувань (табл. 2).

ЄЦБ визначив такі пріоритети наглядової діяльності на 2018 р.: бізнес-моделі та драйвери прибутків; кредитний ризик; управління ризиками, включаючи вимірювання багаторазових ризиків. Отже, регулятор і надалі зосереджуватиме наглядову діяльність на оцінюванні бізнес-моделей банківських установ. Із метою моніторингу динаміки прибутковості банківських установ у сучасних умовах ЄЦБ проводитиме горизонтальний аналіз її факторів. Таким чином, у 2018 р. SREP виступатиме основним інструментом мікропруденційного нагляду в ЄС [11, с. 1].

Висновки для України

Питання ефективного банківського нагляду є надзвичайно актуальним для України. Світова фінансова криза 2008–2009 рр. негативно позначилася на вітчизняній банківській системі. Як наслідок, чимало вкладників зазнали втрат, а сама ця система впродовж останніх років є збитковою. Щоб виправити ситуацію, Національний банк України був змушений задіяти механізм оздоровлення й банкрутства банківських установ, що призвело до зменшення їх кількості майже вдвічі. Наразі стан банків залишається незадовільним, і це впливає на економіку загалом. Фінансові ресурси в країні не

Таблиця 2. Спостереження щодо оцінки бізнес-моделі та стратегії

Оцінка	Наглядний погляд	Обґрунтування
1	Бізнес-модель і стратегія не становлять видимого ризику для життєздатності установи	<p>Установа генерує значні й стабільні прибутки, які є прийнятними з урахуванням апетиту ризику та структури фінансування.</p> <p>Відсутня концентрація матеріальних активів або нестійкі концентровані джерела доходу.</p> <p>Установа має сильну конкурентну позицію на обраних ринках і стратегію, котра може зміцнити її позицію.</p> <p>В установи є фінансові прогнози, складені на основі вірогідних припущень щодо майбутнього бізнес-середовища.</p> <p>Стратегічні плани є доречними з урахуванням чинної бізнес-моделі та здатності керівництва виконати її</p>
2	Бізнес-модель та стратегія створюють низький рівень ризику для життєздатності установи	<p>Установа генерує середні прибутки порівняно з подібними установами та/або історичними показниками, що є загалом прийнятними з урахуванням апетиту до ризику чи структури фінансування.</p> <p>Наявні певна концентрація активів чи концентровані джерела доходу.</p> <p>Установа стикається з тиском конкурентів на свою продукцію/ послуги на одному чи кількох ключових ринках. Є певні сумніви щодо її стратегії виходу з цієї ситуації.</p> <p>Є фінансові прогнози, складені на основі оптимістичних припущень щодо майбутнього бізнес-середовища.</p> <p>Стратегічні плани обґрунтовані з урахуванням поточної бізнес-моделі та можливостей управління, але не без ризику</p>
3	Бізнес-модель і стратегія становлять середній рівень ризику для життєздатності установи	<p>Установа генерує прибутки, котрі часто слабкі чи нестабільні або залежать від апетиту до ризику чи структури фінансування для досягнення відповідної дохідності, яка викликає занепокоєння контролюючих органів.</p> <p>Наявні значна концентрація активів або концентровані джерела доходу.</p> <p>Конкурентна позиція установи є слабкою на обраних ринках, утім, вона може брати участь у кількох бізнес-напрямах із непоганими перспективами. Частка ринку установи може істотно зменшуватись. Є сумніви щодо її стратегії врегулювання ситуації.</p> <p>Установа має фінансові прогнози, складені на основі надто оптимістичних припущень щодо майбутнього бізнес-середовища.</p> <p>Стратегічні плани можуть не відповідати чинній бізнес-моделі й можливостям керівництва</p>
4	Бізнес-модель та стратегія створюють високий рівень ризику для життєздатності установи	<p>Установа генерує дуже слабкі та нестабільні прибутки або спирається на неприйнятний апетит до ризику чи структури фінансування для отримання відповідної прибутковості.</p> <p>Характерні надзвичайна концентрація активів або нестабільні концентровані джерела доходу.</p> <p>Конкурентна позиція установи на обраних ринках дуже слабка, а перспективи її участі в бізнес-напрямах примарні. Її стратегія врегулювання ситуації неадекватна.</p> <p>Фінансові прогнози установи складені на основі дуже нереалістичних припущень щодо майбутнього бізнес-середовища.</p> <p>Стратегічні плани не є правдоподібними з огляду на чинну бізнес-модель і спроможність керівництва щодо її виконання</p>

Джерело: Guidelines on common procedures and methodologies for the supervisory review and evaluation process (SREP). EBA/GL/2014/13, 19 December 2014.

стали дешевшими й доступнішими, а вітчизняна банківська система – стабільним і відкритим джерелом таких ресурсів.

Однією з найочевидніших причин кризового стану банківської системи країни є проблеми у сфері банківського нагляду й регулювання. Специфічна модель банківського бізнесу, що тривалий час ґрунтувалася на неефективному банківському нагляді та регулюванні, виявилася вкрай вразливою до нових умов. У сукупності з хижацьким поглядом на бізнес і рентною орієнтацією, вкоріненою в колективній пострадянській свідомості, це призводить до того, що банківська система перебуває в зоні сильних інституціональних ризиків, генерованих на поведінковому рівні [4, с. 54].

Протягом останніх років Національний банк України дещо вдосконалив систему банківського нагляду. В результаті скоротилося число банків, передусім неспроможних; здійснено додаткову капіталізацію банківських установ, започатковано діалог між ними та НБУ. Однак ефективним банківський нагляд у нашій державі назвати не можна, оскільки ключові питання діяльності банківських установ так і не було вирішено.

У зв'язку з цим корисним для України буде європейський досвід із модернізації системи банківського нагляду, особливо в контексті зобов'язань, узятих нею з підписанням у 2014 р. Угоди про асоціацію з ЄС.

Варто зауважити, що європейська практика застосування SREP теж може бути адаптована до реалій банківського нагляду в Україні, котрий зосереджений на аналізі фінансових індикаторів, достатності та ліквідності капіталу банківських установ. Адже у вітчизняній практиці застосовуються здебільшого банківські пруденційні інструменти, що обмежує сферу комплексного моніторингу за джерелами й каналами поширення системних ризиків [5, с. 74]. Такий обмежений підхід до оцінки діяльності банків унеможливає об'єктивну характеристику дієвості чинної системи та її вразливості. Високі показники роботи банківських установ ще не є запорукою її надійності в майбутньому. Ефективнішим інструментом нагляду є SREP на основі оцінки бізнес-моделі банку, що дає чітке уявлення про систему управління банківської установи, допомагає визначити основні напрями фінансування, стійкість стратегії і ступінь ризику. Такий підхід також змусить банківські установи відповідальніше ставитися до власної бізнес-моделі, помічати її переваги й недоліки. Банківський нагляд на базі індивідуального підходу дасть можливість виявити особливості роботи банку, скласти його персональний профіль та за потреби розробити дієвіші “ліки”.

Список використаних джерел

1. Олійник О. М. Роль Європейського банківського органу в європейській системі банківського нагляду. *Банківська справа*. 2017. № 3. С. 16–32.
2. Конопатська Л. В., Гойванюк М. П. Банківський нагляд у країнах ЄС. *Фінанси, облік і аудит*. 2017. Вип. 2. С. 86–97.
3. Фінансова глобалізація і євроінтеграція : монографія / за ред. О. Г. Білоруса, Т. І. Єфименко ; ДННУ “Акад. фін. упр.”. Київ, 2015. 496 с.
4. Козюк В. В. Пов'язане кредитування: олігарахічний банкінг і фінансова нестабільність. *Фінанси України*. 2016. № 8. С. 38–58.

5. Науменкова С. В., Міщенко В. І. Макропруденційні інструменти в механізмі забезпечення фінансової стабільності. *Фінанси України*. 2015. № 10. С. 53–76.
6. Самійленко Є. А. Правовий механізм здійснення Європейським центральним банком пруденційного нагляду за фінансово-кредитними установами в Європейському Союзі. *Альманах міжнародного права*. 2015. Вип. 8. С. 89–96.
7. European Banking Authority : Annual Report. 2016. 124 p.
8. Lambert P. Understanding SREP and What it Means for Capital Requirements. SCOPE. 2017. 24 Jan. URL: <https://www.scooperatings.com/ScopeRatingsApi/api/downloadstudy?id=1e6f3736-2d39-47c7-bf96-5e8d7907b9e8>.
9. Report on convergence of supervisory practice. EBA-Op-2017-14, 21 Nov. 2017. 56 p.
10. Guidelines on common procedures and methodologies for the supervisory review and evaluation process (SREP). EBA/GL/2014/13, 19 Dec. 2014. 218 p.
11. ECB supervision: SSM supervisory priorities 2018. URL: https://www.bankingsupervision.europa.eu/ecb/pub/pdf/ssm.supervisory_priorities_2018.en.pdf?3b4a89e9ad114ff7dbdaf156d0f0f564.

References

1. Oliinyk, O. M. (2017). The role of the European Banking Authority in the European banking supervisory system. *Banking*, 3, 16–32 [in Ukrainian].
2. Konopatska, L. V., Hoivaniuk, M. P. (2017). Banking supervision in EU countries. *Finance, accounting and audit*, 2, 86–97 [in Ukrainian].
3. Bilorus, O. H., Yefymenko, T. I. (Eds.). (2015). *Financial globalization and European integration*. Kyiv: DNNU “Akademiia finansovoho upravlinnia” [in Ukrainian].
4. Koziuk, V. V. (2016). Related lending: oligarchic banking and financial instability. *Finance of Ukraine*, 8, 38–58 [in Ukrainian].
5. Naumenkova, S. V., Mishchenko, V. I. (2015). Macroprudential instruments in financial stability mechanism. *Finance of Ukraine*, 10, 53–76 [in Ukrainian].
6. Samiilenko, Ye. A. (2015). Legal mechanism of the European Central Bank’s implementation of prudential supervision of financial and credit institutions in the European Union. *Almanac of International Law*, 8, 89–96 [in Ukrainian].
7. European Banking Authority. (2017). *Annual Report 2016*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
8. Lambert, P. (2017, January 24). *Understanding SREP and What it Means for Capital Requirements*. SCOPE. Retrieved from <https://www.scooperatings.com/ScopeRatingsApi/api/downloadstudy?id=1e6f3736-2d39-47c7-bf96-5e8d7907b9e8>.
9. European Banking Authority. (2017, November 21). *Report on convergence of supervisory practice*. EBA-Op-2017-14.
10. European Banking Authority. (2014, December 19). *Guidelines on common procedures and methodologies for the supervisory review and evaluation process (SREP)*. EBA/GL/2014/13.
11. European Central Bank. (n. d.). *ECB supervision: SSM supervisory priorities 2018*. Retrieved from https://www.bankingsupervision.europa.eu/ecb/pub/pdf/ssm.supervisory_priorities_2018.en.pdf?3b4a89e9ad114ff7dbdaf156d0f0f564.